

GINTAUTAS TIŠKUS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

KAI KURIE ESTETINIAI AIKŠČIŲ FORMAVIMO ASPEKTAI IR JŲ IDENTIFIKACIJOS LIETUVOS MIESTŲ AIKŠTĖSE

Some Aesthetic Aspects of the Formation of Squares
and their Identification in the Town Squares
of Lithuania

SUMMARY

The article provides an overview of the concepts related to a work of art and environment aesthetics, theoretical and esthetic aspects of formation of squares and defines the concept of a square. The first attribute of the square is a boundary which distinguishes a square from other spaces. Yet, boundaries do not only separate one location or space from the other, but also lay down certain rules of conduct suited to this area or location. Crossing the threshold is a certain event, when the established dimension, quality or state is transferred into a different one, so the other space identification attribute, which distinguishes the area from the rest and which establishes the rules of conduct is the mission of the space (its function). These two key attributes of a square – boundaries and the mission - determine the third attribute of the square, which is the architectural and aesthetic expression of the square. Beautiful or aesthetic is not only the object that we realize or feel, but also the object that makes us feel emotional satisfaction and we are delighted to see it. This means that the the process of designing this object requires know-how – awareness of the rules that help to create beautiful and aesthetic objects. The squares of Lithuanian historic towns were formed in accordance with the principles of proportionality. According to their primary function squares can be divided into a Market Square, and a Town Hall Square. A study of present-day town squares shows that there are almost no monofunctional squares. The squares where the focus is put on ideological accents (monuments, memorials), the artistic expression signals ideological colors can lay a certain “load“ which will interfere with the multifunctional use of the square.

RAKTAŽODŽIAI: aikštė, estetika, meninė raiška, istorinė kaita, ideologinis aspektas.

KEY WORDS: square, aesthetics, artistic expression, historical change, ideological aspect.

SANTRAUKA

Straipsnyje apžvelgiamos meno kūrinio ir aplinkos estetikos sampratos, aikščių formavimo teoriniai ir estetiniai aspektai, apibrėžiama aikštės sąvoka. Pirmasis aikštės atributas yra ribos, išskiriančios aikštę iš kitų erdvių. Bet riba ne tik skiria vieną vietą ar erdvę nuo kitos, bet ir nustato tam tikras elgesio taisykles, tinkančias tai erdvei arba vietai. Ribos peržengimas yra tam tikras įvykis, kai iš vieno matmens, kokybės ar būsenos pereinama į kitą – kitokią, todėl antruoju erdvės identifikavimo atributu, išskiriančiu erdvę iš kitų ir ją apibūdinančiu, tai yra nurodančiu elgesio taisykles joje, yra erdvės paskirtis (funkcija). Šie du pagrindiniai aikštės atributai – ribos ir paskirtis – lemia trečiąjį aikštės atributą – jos architektūrinę ir estetinę išraišką. Gražus arba estetiškas yra ne tik tas daiktas, kurį suvokiame ar jaučiame, bet daiktas, kurį suvokdami jaučiame emocinį pasitenkinimą, tai yra juo grožimės. Tai reiškia, kad daikto darymui būtinas išmanymas – žinojimas taisyklių, kuriomis vadovaujantis galima daryti (kurti) gražius arba estetiškus daiktus. Istorinių Lietuvos miestų aikštės buvo formuojamos laikantis proporcingumo principų. Pagal pirminę funkciją aikštės galima skirstyti į turgaus ir rotušės aikštes. Apžvelgiant nūdienos miestų aikštes, matome, kad monofunkcinių aikščių beveik nebėra. Aikštėse, kuriose dominuoja ar numatomi ideologiniai akcentai (monumentai, paminklai), ideologizuota meninė raiška gali tapti savotišku „krūviu“, trukdančiu poli-funkciniam aikštės naudojimui.

KAI KURIE AIKŠČIŲ FORMAVIMO ESTETINIAI ASPEKTAI

Vienas svarbiausių aikštės, kaip architektūrinės erdvės, atributų yra ribos, kurios išskiria aikštę iš aplinkos ir suteikia jai geometrinę formą. Geometrinė aikščių forma, visais aikščių formavimo laikais, buvo ir yra svarbus estetinis aspektas, lemiantis aikštės erdvės ir aplinkos konteksto darną. Kaip rašo Umberto Eco, „šv. Augustinas [354–430 m., išskirta mano, – G. T.] savo traktate „De quantitate animae“ pateikė griežtą grožio, kaip geometrinio taisyklingumo, teoriją. Jis tvirtino, kad lygiakraštis trikampis yra gražesnis nei įvairiakraštis, kadangi pirmasis yra lygesnis už antrąjį; dar gražesnis yra kvadratas, kurio lygios kraštinės sueina į lygius kampus, o gražiausias besas apskritimas, kurio nenutrūkstamos tašos neiškraipo joks kampas. Tačiau aukščiausias jų visų yra taškas – nedalus savo paties centras, pradžia ir pabaiga, gražiausios figūros – apskritimo ašis.“²⁵ Pasak U. Eco, esti dar viena proporcingumo rūšis, kertinė Akviniečio

estetinėje koncepcijoje ir viena iš viduramžių estetikos konstantų – tai proporcingumas, kuris įkūnijamas kaip daikto atitikimas pačiam sau arba kaip jo atitikimas savo paties funkcijai. Daikto atitikimas pačiam sau, savo rūšies reikalavimams bei individualios būties priedėmams ir yra tai, ką scholastika vadina *perfectio prima*²⁶.

Proporcijų, kaip grynai estetinės kategorijos sistemų, yra įvairių. Išsamiai šias sistemas ir jų variacijas aprašė Juozas Palaima knygoje *Harmonija architektūroje: proporcijos ir mastelis*: „Analizuojant aikščių proporcijas atkreiptinas dėmesys į Leone Battista Alberti [1404–1472 m., išskirta mano, – G. T.] nurodymus proporcijoms, nustatytus devintojoje iš dešimties knygų „Apie statybos meną“. L. B. Albertis pradeda nuo pagrindinių muzikinės harmonijos principų pristatymo, kuriuos vėliau transformuoja į architektūrinės proporcijas: pirmiausia į horizontalių erdvių (plotų),

turinčių tik dvejus matmenis, proporcijas; po to – kambarių, t. y. trimačių erdvių. Plotai, anot jo, gali būti trumpi (1:1, 2:3, 3:4), vidutiniai (1:2, 4:3, 9:16 (9:12:16)) ir ilgi (1:3 (1:2:3)), 3:8 (3:6:8)), 1:4 (1:2:4)). Tačiau šio sustambinto plotų paskirstymo viduje L. B. Albertis rikiuoja proporcijas labiau pagal jų sudėtingumą nei pagal absoliutų dydį.²⁷

Aikštė – miesto erdvinis elementas – savo struktūra yra „horizontali“ erdvė, iš kurios patogų apžvelgti aikštę supančius pastatus. Camillo Sitte, analizuodamas ryšius tarp aikštės dydžio ir formos bei jų struktūros, aikštes skirsto į dvi pagrindines kategorijas – galias (siauras) ir plačias aikštes. Šiuo atveju svarbi žiūrėjoji vieta ir kryptis. Ar aikštė yra gili ar plati, paprastai paaiškėja, kai žiūrėtojas stovi priešais aikštės plane dominuojantį pastatą. Gilios aikštės, pasak C. Sitte, yra tos, kurių ilgoji kraštinė išryškinta, o trumposios kraštinės pusėje yra aikštės plane dominuojantis pastatas. Plačios aikštės yra tos, kurių trumpoji kraštinė yra išryškinta, tačiau dominuojantis pastatas yra trumposios kraštinės pusėje. Aikščių grupė – tai kelios išorės ryšiais susietos aikštės. C. Sitte taip pat pažymi, kad senamiesčiuose optimalus aikščių dydis yra 57×143 metrų ir rekomenduoja maksimalų aikštės kraštinės ilgį – 137 m. Minimalios proporcijos tarp aikštės pločio ir dominuojančio pastato aukščio turi būti apytiksliai 1:1, o maksimumas – 2:1 priklausomai nuo pastato architektūros²⁸.

Formuojant aikštes svarbus ne tik aikštės mastelis, bet ir aplinkos kontekstas. Būtina prisiminti Raimundo Arno Dineikos vartotą ir taikytą integruoto mastelio sąvoką. R. A. Dineika rašė: „Ar galime architektūrinio mastelio sampra-

tą taikyti ir ARCHITEKTŪRINEI APLINKAI su daugeliu objektų (aplinkos elementų)? Pamatykime išties urbanizuotą zoną kaip skirtingų (skirtingo mastelio) elementų kompoziciją, išdėstytą erdvėje. Kiekviena architektūrinė forma (pastatas) vizualiai suvokiama konkrečioje aplinkoje. Kaip pastato dalių, detalių santykis didžiąja pastato forma nusako – išreiškia pastato architektūrinį mastelį, taip ir architektūrinės aplinkos elementai – tūriai erdvėje su savo skirtingomis sudalinių sistemomis tam tikrą tarpusavio santykį.“ Dineika išskyrė tris integruoto – sudėtingo architektūrinio mastelio suvokimo lygius: plokštumos (paviršiaus) skirtingo mastelio zonų kompozicinė sąveika – plokštumos (paviršiaus) integruoto mastelio reiškinys; objekto dalių – skirtingo mastelio paviršių kompozicinė sąveika erdvinėje sandaroje – objekto integruoto mastelio reiškinys; atskirai (ar šalia) stovinčių erdvėje skirtingo architektūrinio mastelio objektų bei erdvę formuojančių elementų kompozicinė sąveika – aplinkos (ar jos zonos) integruoto architektūrinio mastelio reiškinys²⁹.

Antras svarbus aikštės atributas yra jos paskirtis (funkcija), kuri lemia trečiąją atributą – aikštės vidinį turinį, tai yra aikštės architektūrą ir estetiką. Architektūros teoretikai aikštes dažniausiai klasifikavo pagal formą (R. Baumeisteris, C. Sitte, R. Krieras), rečiau pagal paskirtį. Robas Krieras aikštes suskirstė į stačiakampio kvadrato plano su variacijomis; stačiakampio plano; apskritimo plano su variacijomis; trikampio plano su variacijomis; kampučo plano; įvairių geometrinių formų plano³⁰. Paulas Zukeris klasifikavo aikštes pagal jų padėtį

miesto struktūroje: uždarus aikštės (apstatyta pastatais statinė aikštės erdvė); dominuojanti aikštė (atvira erdvė nukreipta į dominuojantį objektą, kuriuo gali būti pastatas, monumentas ar fontanas); branduolio aikštė (erdvė formuojama aplink centrinį monumentą, fontaną ar vertikalų akcentą); aikščių grupė (skirtingų formų ir dydžių aikščių junginys, nukreiptas viena kryptimi ir formuojantis ašį); amorfinė aikštė (aikštės erdvė nepibrėžta). Analizuodamas aikštes pagal funkciją, P. Zuckeris išskyrė keturis tipus: vidinių funkcijų aikštė (panadojimas nepriklauso nuo aplinkos); bedrųjų funkcijų aikštė (naudojama kartu su pastato aikštėje paskirtimi – civilinės, bažnytinės, rūmų); mazginė aikštė (naudojama iš esmės susisiekimo sistemos reikmėms); multifunkcinė aikštė (susiejanti kelias urbanistinės erdvės funkcijas)³¹.

Turbūt išsamiausiai aikštes pagal jų paskirtį tipologizavo Hermannas Josephas Stübbenas knygoje *Der Städtebau*. H. J. Stübbenas išskyrė aikštes transportui, funkcinės aikštes, aikštes–sodus ir architektūrinės aikštes. Aikštes transportui apibūdino kaip aikštes, kurių didesnioji dalis skirta transporto priemonių judėjimui. Funkcinės aikštės skirtos turgavietėms, parodoms ar festivaliams. Aikštės–sodai – tai angliško stiliaus želdynų aikštės. Architektūrinės aikštės suskirstytos į pakategorius: aikštės priešais didelius pastatus; aikštės su jose esančiais pastatais; aikštės, apstatytos pastatais (uždarus); aikštės monumentams; kelių funkcijų (dvigubos) aikštės³². Įdomus H. J. Stübbeno aikščių dydžio ir funkcijos palyginimas su namu ir jo kambariais: „Jei skirtingos aikščių formos ir jų funkcijos ir leidžia lyginti jas su namo kam-

bariais (pereinamą aikštę su vestibuliu, turgaus aikštę su darbo kambariu (kabinetu), architektūrinę aikštę su sale ar svetaine ir pagaliau anglišką aikštę su miegamuoju ar jaukiu šeimos kambariu), tai toks palyginimas beveik visiškai remiasi jų matmenų supratimu. Daugiausia vietos užima atitinkamai architektūrinės ir pereinamos aikštės, o angliškos ir turgaus aikštės reikalingos mažiau erdvės. Kalbant apie pastarąsias, ši aplinkybė turi didelę reikšmę, nes per daug plačioje turgaus aikštėje pirkėjai jaučiasi izoliuoti, dėl to nusipirkti pirkinį nepavyks, ir šitą ypatingą ribojimą reikia sieti su gyvybingais turgaus sandoriais. Lygiai taip pat, kaip svečių kambarys turi būti atitinkamai suformuotas, taip ir architektūrinės aikštės matmenis turi lemti ją supantys pastatai.“³³ Stübbenas suformulavo meninius aikštės aspektus: aikštės forma turėtų būti tokia, kad ją galėtume suvokti kaip vientisą; aikštė turi atitikti jos funkciją, tačiau jos matmenys turi būti pagrįsti meniškumo siekiais; aikštės erdvė turi būti pakankamai didelė, suteikianti monumentaliems pastatams pakankamai erdvės.

Geometrinių, estetinių proporcijų buvo paisoma ir formuojant Lietuvos miestų aikštes. Taisyklinga kvadratinė arba stačiakampė Lietuvos miestų aikštė buvo tas branduolys, apie kurį koncentruotas visas miesto planas. Tik senesni didieji miestai turėjo po keletą aikščių. XVI–XVII a. Lietuvos miestų, statytų pagal stačiakampį planą, centrai buvo dvejopi: kvadratinė 2×2 arba 2×3 rėžių didumo aikštė; stačiakampė 1×3, 5×2, 2×2,5 arba 3×4 rėžių didumo aikštė. Labiausiai paplitęs centras – 3×3 rėžių aikštė. Taisyklingo stačiakampio miesto plano aikš-

tės padėtis buvo įvairi: simetriška centrinė, kai abi aikštės simetrijos ašys sutapo su miesto simetrijos ašimis (Skuodas, Naumištis); simetriška ašinė, kai viena aikštės simetrijos ašis sutapo su ilgąja miesto simetrijos ašimi (Kretinga); simetriška glaustinė, kai aikštės vieno šono užstatymo linija sutapo su ilgąja miesto simetrijos ašimi (Baisogala); simetriška atsitiktinė, kai aikštės vieta buvo parinkta rekonstruojant ar išplečiant netaisyklingo plano gyvenvietę, nuošaly abiejų miesto simetrijos ašių (Kėdainiai, Jurbarkas). Miesto aikštė buvo skirta prekybai, o jos vidurys – miesto visuomeniniams ir prekybiniais pastatams: rotušei, krautuvėms, sandėliams. Kulto pastatai paprastai buvo statomi atokiau aikštės. Kai kurių taisyklingo plano miestų (Virbalio, Skuodo, Kretingos) turgaus aikštėse esantys kulto pastatai yra vėlesnių laikų. Aikštės kampuose, prie svarbiausių gatvių sankryžos dažniausiai buvo užvažiuojamieji namai (karčemos). Aikštės pakraščiais buvo statomi gyvenamieji namai ir prekybiniai pastatai (svečių, užvažiuojamieji namai, mažos krautuvės ir kt.). Tik rotušė stovėjo turgavietės viduryje. Aikštę supę pastatai, kaip ir visame mieste, daugiausia buvo mediniai ir vieno aukšto, be puošybos elementų (arkadų, puošnių frontonų). Išimtis buvo tik didieji miestai – Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Kėdainiai. Kadangi miesto sklypai buvo pakankamai platūs, namai buvo statomi šonu į aikštę arba gatvę, todėl Lietuvos miestuose vyravo lygi ir rami stogų šelmenų linija. Svarbus miesto centro akcentas buvo miesto rotušė, kuri paprastai būdavo dviejų aukštų, su bokštu. Nors rotušė buvo ne vienintelis aukštas

pastatas mieste, tačiau būtent jos bokštas pabrėždavo geometrinį miesto centrą³⁴.

Trečiasis aikštės atributas yra aikštės architektūrinė ir estetinė išraiška. Antikinių miestų aikštės buvo atvira erdvė, be skulptūrų ar kitokių estetinių ženklų. Romos forumuose skulptūros buvo statomos aikštės perimetru jos šonuose. Statyti paminklus aikščių centruose buvo pradėta maždaug renesanso laikotarpiu. Anot Odonio Valletto, prancūzų, anglų ir rumunų *monument*, italų, ispanų ir portugalų *monumento* kilę iš lotyniško žodžio *monumentum*, kuris reiškia daiktą, skirtą minėti (prisiminti), pirmine prasme – antkapį. Jis savo ruožtu yra kilęs iš veiksmožodžio *monere*, reiškiančio minties, nukreiptos praeitin, intenciją, bet taip pat perspėjimą nepamiršti, nukreiptą ateitin³⁵. Graikai tokius statinius vadino *mnemeion* (prisiminimas). Bet tokių paminklų būta ne tik senoves graikų kultūroje, o ir daugelyje kitų. Anot Rasos Čepaitienės, atsižvelgiant į šią pastabą galima teigti, kad „paminklas“ yra veikiau antropologinė, o ne istorinė kategorija. O ieškant istorinės monumento perspektyvos, būtų galima kalbėti veikiau apie jo formų, atspindinčių bei įkūnijančių konkrečios epochos estetiškas, stilistines bei socialines normas³⁶, o ne funkcijų kaitą.

Rimantas Buivydas knygoje *Architektūra: pozityvai ir negatyvai* rašo: „Profesionali ir daugelio šimtmečių praktikos patikrinta metodologija teigia, kad siekiant darnaus architektūros ir monumento ansamblio, susiklosčiusios aplinkos architektūrinis pobūdis lemia skulptūros kūrinio formas bei matmenis ir jo vietą erdvėje. Suprantama, šis principas galioja, kai nesiekiami paneigti architektūrinės

aplinkos arba kai paminklas netraktuojamas kaip reikšmingas aplinkos priedėlis.³⁷ Paminklo vietos aikštėje teorijų būta įvairių. Nuo Renesanso epochos aikštės centre pradėti statyti paminklai valdovams, karvedžiams, triumfo kolonos ir arkos, obeliskai, jie ženklino egzistuojančios pasaulio hierarchinės tvarkos, pagrįstos religinėmis, politinėmis, moralinėmis vertybėmis, normomis, draudimais, stabilumą³⁸. Vis dėlto Camillo Sitte manė, kad norint pasiekti didesnę estetinį efektą, reikia vengti statyti paminklus aikštės centre ar jos centrinėje ašyje. Anot C. Sitte's, taisyklė palikti centrinę aikštės erdvę atvirą galioja ne tik statant paminklus ar fontanus, bet ir pastatus, ypač tai pasakytina apie kulto pastatus, kurie pastaruju metu paprastai statomi aikštės viduryje³⁹.

Kaip labai svarbius aikštės estetinius elementus Stübbenas išskyrė „vidaus baldus“ – žibintai, skelbimo stulpai, laikraščių standai; „meno objektus“ – fontanai, dekoratyviniai stiebai, dekoratyvinės kolonos, statulos; „grožio elementus“ – augalai, gėlės, medžiai. Stübbenas taip pat pabrėžia: „geriau, kai aikščių paviršiai yra šiek tiek įdubę; aikštės paviršių zonavimas yra labai svarbus; reikėtų vengti didelių grįstų paviršių, būtinas zonavimas, kurio dizainas turėtų būti žaismingas ir įdomus, derinant geometriją, meną ir gamtą; aikštės baldų visuma negali būti atsitiktinis rinkinys atsitiktinai dedamas, bet ji taip pat neturi būti

„karinio“ griežtumo.“⁴⁰ Nors aištės dekoratyvinė įranga ir yra svarbi estetiniu ir funkciniu požiūriu, tačiau konkrečius reikalavimus ar rekomendacijas suformuluoti sunku. Siekiama, kad aikštės danga būtų ilgaamžė, graži (dažnai naudojamos skirtingos dangos spalvos ir raštai) ir patogii, suoliukai estetiškai ir patogūs sėdėti bei išdėstyti tinkamose zonoose, želdynai gražūs. Kaip Konstantinas Jakovlevas-Mateckis knygoje *Miesto kraštovaizdžio architektūra* rašo: „Formuojant aikštės erdvę, želdynų kompozicijas, svarbu įvertinti ne tik augalo ekologines biologines savybes, bet ir jo išvaizdą. Medžių išvaizdą lemia jų architektūrinės ir dekoratyvinės savybės, kurias sudaro medžio dydis (aukštis, plotis), kamieno ir šakų struktūra, lapų forma ir spalva. [...] formuojant stambias erdves naudojami dideli medžiai, [...] mažoms erdvėms formuoti naudojami nedideli medžiai.“⁴¹

Apibendrinant skyriaus nagrinėjimą, galima teigti, kad aikštės geometrinė forma ir proporcijos dažnu atveju lėmė ir miesto planinę struktūrą (miesto kvartalai buvo pradėdami formuoti nuo aikštės). Monumentai ir paminklai, aikštėse pradėti statyti nuo Renesanso epochos, ženklino egzistuojančios pasaulio hierarchinės tvarkos, pagrįstos religinėmis, politinėmis, moralinėmis vertybėmis, normomis, draudimais, stabilumą. Dekoratyviniai aikštės elementai ir želdynai turi būti vientisa architektūrinė visuma.

AIKŠČIŲ MENINĖS IŠRAIŠKOS ISTORINĖ KAITA

Svarbiausia atvira visuomeninio gyvenimo ir raiškos mieste erdvė visais laikais buvo aikštė. Antikinės Graikijos miestuose agora buvo miesto tarybos

susirinkimų vieta po atviru dangumi. Senovės Romos forumai veikė ne tik kaip turgaus aikštės, bet ir kaip miesto gyventojų susirinkimo vieta, kur vykdavo poli-

tinės diskusijos, debatai, susitikimai, kita panaši veikla. Viduramžiais, gotikos ir renesanso laikotarpiais aikštės buvo formuojamos prie valdovo rūmų, katedrų ar rotušių, kartu buvo pabrėžiamas šių institutų galios laukas. Baroko laikotarpis išsiskyrė karališkųjų asmenų šlovinimui ir jų galios demonstravimui skirtų aikščių prie rūmų ar rezidencijų formavimu. Dar vėliau, pradėjus statyti teatrus, prie jų buvo formuojamos ir aikštės. XX a. pradžioje imta statyti aikštės, turėjusias paradinę paskirtį (aikštė skirta kariuomenės, sportininkų ar kitų organizacijų iškilmingam žygiavimui). Turgavietė, buvusi svarbi vieta antikiniuose miestuose, išlaikė savo funkciją ir šiandien, nors ir transformavosi į dengtas hales. Aikštės, kaip žmonių nuomonės skleidimo, debatų vieta, savo funkciją prarado, nors retkarčiais jose vyksta mitingai, festivaliai ar kiti masiniai renginiai. Almantas Samalavičius knygoje *Miestas ir protas* rašo: „Vietos keičiasi, vyksta įvairios jų transformacijos, kitaip tariant, vietos niekuomet nelieka statiškos būsenos, net ir tuo atveju, jei žmogaus įtaka jose yra minimali. Kai kurios vietos keičiasi lėčiau – kitos dažniau ir sparčiau. Pasak Christiano Norbergo-Schulzo, „Vietos struktūra nėra nei fiksuota, nei amžina. Paprastai vietos keičiasi, neretai sparčiai. Vis dėlto tai nereiškia, kad *genius loci* pasikeičia ar yra prarandamas [...]. Apsaugoti ir išsaugoti *genius loci* – reiškia konkretizuoti jo buvimą vis naujesniuose istoriniuose kontekstuose. Taip pat galima tarti, kad vietos istorija turėtų būti jos savirealizacija.“⁴²

Besikeisdamas miestas tampa vis sudėtingesne simbolių sistema. Jurijus Lotmanas knygoje *Kultūros semiotika* rašo: „Miestas kaip sudėtingas semiotinis me-

chanizmas, kultūros generatorius gali atlikti šią funkciją tik todėl, kad jis yra įvairiai funkcijonuojančių, priklausančių įvairioms kalboms ir įvairiems lygiams tekstų ir kodų katilas. Būtent principinis bet kurio miesto semiotinis poliglotizmas daro jį įvairiausiu kitomis sąlygomis neįmanomų semiotinių kolizijų zona. Sujungdamas įvairius nacionalinius, socialinius, stilistinius kodus ir tekstus, miestas atlieka įvairiausias hibridizacijas, perkodavimus, semiotinius virtimus, kurie padaro jį galingu naujos informacijos generatoriumi. Tokių semiotinių kolizijų šaltinis yra ne tik sinchroninis įvairių semiotinių darinių buvimas greta, bet ir diachromija: architektūros statiniai, miesto papročiai ir ceremonijos, pats miesto planas, gatvių pavadinimai ir tūkstančiai kitų praėjusių epochų relikvų yra tarsi kodinės programos, nuolat iš naujo generuojančios istorinės praeities tekstus. Miestas – mechanizmas, nuolat iš naujo kuriantis savo praeitį, kuri tarsi sinchroniškai atsiduria greta dabarties. Šiuo požiūriu miestas, kaip ir kultūra, – besipriešinantis laikui mechanizmas.“⁴³

C. Sitte, kaip retas kuris jo amžininkų, suprato viešųjų erdvių simbolinę reikšmę ir vietą urbanistinio audinio sandaroje. Viešosios erdvės, pasak Sitte'is, pirmučiausia išreiškia tikrą miestiskumo ir miesto kultūros pojūtį, nes pats miestas – istorinis bendruomeninis kūrinys, kuriame įsikūnija kolektyvinės vertybės ir žmonių bendrumas. Tai, ką klasikinėje graikų kultūroje išreiškė agora – su visa joje vėliau išsiskleidusia funkcijų gausa, – moderniaisiais laikais prarado savo kaudais turėtą prasmę. Viena iš priežasčių, paskatinusių viešųjų erdvių deformacijas, jo nuomone, buvo nežmoniškas nau-

jų urbanistinių darinių dydis. Pasak C. Sitte's, „pirmiausia mūsų didmiesčių milžiniškas dydis lėmė tradicinių meno formų išsiskaidymą visur. Kuo didesnis miestas, tuo platesnės tampa aikštės ir gatvės, tuo aukštesnės ir masyvesnės tampa visos struktūros – iki tokio lygio, kad kylant nesuskaičiuojamai galybei aukštų ir langų virtinėms, pasidaro nebeįmanoma nieko atpažinti meniniu požiūriu.“ Moderniajame planavime „santykis tarp užstatymo ir atvirų erdvių yra apverstas aukštyn kojomis. Anksčiau tuščios erdvės (gatvės ir aikštės) buvo vieningi dariniai formų, kurių poveikis buvo numatytas, dabartiniai statiniai išdėstomi kaip taisyklingi uždaru formų dariniai, o tai, kas lieka jų tarpuose, tampa gatve arba aikšte.“ Sitte pažymėjo, kad kai kurios moderniojo planavimo dogmos iš viso neturi nieko bendra su istorine tradicija: pavyzdžiui, viduramžių aikštėse vandens šaltiniai ar fontanai niekuomet nebuvo įrengiami atviro ploto centre, tad ir šiuolaikinėse viešosiose erdvėse fontanus derėtų įrengti „tose salose, kurios plyti tarp komunikacijos linijų“. Dėl šios priežasties viešosios erdvės įgudavo individualumo ir išsiskyrė savitais meniniais sprendimais⁴⁴.

Panašiai, kaip ir aikščių centrinėse dalyse įrengiant fontanus, kaip aiškina Sitte, moderniojoje urbanistinėje praktikoje imta elgtis su paminklais – jiems dažniausiai numatoma vieta pačiame aikščių ar kitų viešųjų erdvių centre. Sitte tvirtino, kad ir čia moderniojo planavimo principai pralaimi istorinei tradicijai. Vietos paminklams būdavo parenkamos labai atsakingai, įvertinant jau susiklosčiusios viešosios erdvės sandarą ir aplinkinį urbanistinį kontekstą: „esminis

skirtumas tarp praeities ir dabarties yra tai, kad mes visuomet ieškome kuo didingesnės vietos net mažiausiai statulai, taip sumenkindami jos išpūdį, užuot jį padidine, o tai galėtų būti daroma pasirinkus neutralų foną, kurį tokiais sąlygomis rinktųsi portretistas [...]. Senovės žmonės paminklus statydavo aplink aikštes, sienų fone.“ Sitte netenkino perdėm subanalintas, suabsoliutintas viešųjų erdvių geometriškumas, tapęs moderniojo planavimo *alfa* ir *omega*, šie nuolat didėjantys sunkiai aprėpiami ir dar sunkiau besuvaldomi plotai, o ir pats planavimo procesas, suvokiamas kaip urbanistinės masės kūrimas *ex nihilo* braižybos lentoje su kampainiu ir liniuote. Sitte's pasidarygėjimas moderniojo urbanistinio planavimo nulemtomis viešųjų erdvių deformacijomis, kurioms jis priešino Europos senųjų miestų aikštės ir skverus, pabrėždamas didesnę jų įvairovę, subtilų vietos pojūtį, nebuvo joks išankstinis ar prietaringas nusistatymas prieš neišvengiamą miestų raidą ir pokyčius. Veikiau priešingai, suvokdamas, kad moderniojoje epochoje miestų plėtros keliamos problemos vis didės, Sitte siūlė įvertinti praeities urbanistinėse formose slypintį estetinio erdvės suvaldymo potencialą⁴⁵.

Istorinių Lietuvos miestų aikštės pagal jų pirminę funkciją galima skirstyti į turgaus aikštės ir rotušės aikštės. Vėlesniais laikais aikštėse buvo statomi ir kulto pastatai – tai bažnytinės aikštės. Be to, daugelyje aikščių buvęs šulinys buvo svarbi gaisrinės saugos sistemos dalis. Ilgainiui aikščių funkcijos kito ir plėtėsi. Atsirado transporto aikštės prie stočių. Prekyba iš centrinių miesto aikščių buvo perkelta į specialiai tam numatytas turgavietes, aikščių funkcijas pa-

pildė ideologinė – reprezentacinė paskirtis. Rekreacinė aikštės funkcija buvo tik kaip papildoma, poilsui buvo naudojami parkai ir skverai.

Apžvelgę nūdienos Lietuvos aikštes, matome, kad beveik nebėra išlikusių monofunkcinių aikščių. Tokiomis galima laikyti tik transporto eismui skirtas aikštes (aikštės prie stočių). Istorinės aikštės prie katedrų ar rotušių tapo (savo esme tokios ir buvo) polifunkcinio naudojimo erdvėmis. Aikštės, suformuotos XX a. prie valstybinių ar savivaldybės pastatų, aiškios funkcijos neįgavo (Nepriklausomybės aikštė prie Seimo Vilniuje). Daugelis centrinių miesto aikščių buvo rekonstruotos, tačiau po rekonstrukcijos jų funkcija pasidarė neapibrėžta, jos netapo populiariomis žmonių lankymo ar poilsio vietomis ir daugeliu atvejų būna tik kaip tranzitinis perėjimas (Utenio a. Utenoje, Laisvės a. Rietave, J. Basanavičiaus a. Birštone, Nepriklausomybės a. Lazdiujuose). Aikštė, neturinti aiškios funkcijos, tampa tik erdve tarp pastatų ar gatvių, tai yra praranda aikštės statusą. Savotiška Prezidentūros įkaite tapo ir S. Daukanto aikštė Vilniuje. Ji daugiausia laiko būna užtvirta grandine ir atveriamą tik retomis progomis, dažniausiai ideologiniams ar proginiams renginiams. Kasdienė aikštės paskirtis – „apsauginė“ erdvė.

Vienu iš akivaizdžių rekonstruojamų aikščių bruožų galima įvardinti perdėta „paminklinizavimą“. Rimantas Buivydas straipsnyje „Viešųjų erdvių transforma-

cija Lietuvos miestuose“ rašė: „Pastebima, kad neretai buvę paminklai tiesiog pakeičiami ankstesnę ideologiją nugalėjusių jėgų simboliais – o tai gana archajiškas reiškinys. Taip vietoje sovietinės Pergalės aikštės Klaipėdoje, kur stovėjo ant piono užkelta patranka, atsirado Lietuvosninkų aikštė su paminklu pirmosios lietuviškos knygos autoriui Martynui Mažvydui, Vinco Kudirkos aikštė Vilniuje atsirado vietoj buvusios sovietinio generolo Nikolajaus Černiachovskio aikštės su jo skulptūra (kuri buvo perduota šio asmens gimtinei Rusijoje). Šiauliuose, Aušros alėjoje panaikinus Lenino skulptūrą, įrengta aikštė, skirta patriotinio aušrininkų judėjimo garbei su Aušros paminklu jos centre, Panevėžyje vietoje aikštės su Lenino paminklu jos centre, jos idėjiniu ir kompoziciniu akcentu tapo legendinio Panevėžio teatro režisieriaus Juozo Miltinio paminklas.“⁴⁶

Apibendrinant aikščių rekonstravimo patirtį galima teigti, kad aikščių rekonstravimo atveju svarbus ir motyvas keisti aikštės struktūrą, paskirtį ar estetiką. Jis gali būti dvejopas: rekonstrukcija siejama su miesto plėtra ir aplinkos kokybe (natūralus procesas); norint pakeisti aikštės „istoriją“ (ideologinis procesas). Pirmuoju atveju kompleksiskai rekonstruojant aikštę siekiama didesnės kokybės, o antruoju atveju dažniausiai pasitenkinama tik vieno paminklo pakeitimu kitu ir kosmetiniu dangos ir aikštės įrangos elementų remontu.

MENINĖS IŠRAIŠKOS IDEOLOGINIS KONTEKSTAS

Naują miesto aspektą aptiko Georgas Simmelis, tvirtinęs, kad miestas yra dvasinio gyvenimo forma (Straipsnyje „Die

Grosstadt und Geistesleben“, kurį Edwardas A. Shilsas išvertė pavadinimu „The Metropolis and Mental Life“). Ki-

taip tariant, G. Simmelis buvo pirmasis teoretikas, suvokęs, kad miesto esmė glūdi ne jo pastatų ir architektūrinių konstrukcijų gausoje, o iš pirmo žvilgsnio nepastebimame fakte, kad miestas formuoja žmogaus mentalitetą, vaizduotę ir mąstymą, studijuojantys miestą jau nebeturi teisės ignoruoti kitos, „neregimosios“ miesto pusės ir kartu redukuoti miesto sampratą į gatvių, pastatų, aikščių, architektūrinių konstrukcijų etc. rinkinį⁴⁷. Pasak Leonardo Benevolo, „miestas yra uždara erdvė arba uždarytų erdvių aibė, kurioje subrendo menas valdyti vidutinius ir trumpus atstumus, nuo to laiko vadinamas „architektūra“. O ankstesnis menas, siekęs įvaldyti ir keisti neapibrėžtas erdves, ilgainiui buvo pamirštas.“⁴⁸

Nuo seniausių laikų monumentalusis menas naudojamas kaip efektyvi priemonė meninėmis formomis įtvirtinti laike ir erdvėje savo politines ir ideologines nuostatas. Monumentalioji skulptūra – tai skulptūra, skirta paveikti masinį žiūrovą, sustiprinti architektūrinių formų, erdvės ir aplinkos poveikį. Skulptūra, kaip politinės propagandos priemonė, yra įtaigi ir palyginti ilgalaikė, todėl toks informacijos apie įvykius, idėjas ar asmenis įamžinimo būdas buvo ir yra mėgstamas visų valdžių. Kaip rašė Rasa Antanavičiūtė, „Vilniaus paminklų istorija prasideda paminklu grafiui Michailui Muravjovui „korikui“. Paminklas buvo pastatytas 1898 m. priešais dabartinę prezidentūrą. Idėja turėjo demonstruoti politinę imperijos galią ir vietinės administracijos lojalumą centrinei valdžiai. Sumanymas statyti Vilniuje paminklą Muravjovui kilo pačiame Vilniuje (beje, dauguma okupacijos laikais pastatytų

paminklų buvo inicijuoti vietoje) [...]. Anksčiau Peterburgo skulptoriaus Matvejaus Čyžovo sukurta Muravjovo skulptūra buvo pasirinkta kaip tinkama Vilniui. Ji išlieta Peterburge ir atgabenta į Vilnių traukiniu. Paminklo pjedestalą buvo pavesta sukurti oficialias pareigas užimantiems vietiniams menininkams. Įdomu tai, kad tokia pati paminklų statymo schema galiojo penkiems iš šešių Rusijos imperijos ir Stalino valdymo laikotarpiu Vilniuje pastatytų paminklų. Tokiu pačiu būdu Gedimino kalno papėdėje 1900 m. atsirado paminklas poetui Aleksandrui Puškinui (šimtųjų jo gimimo metinių proga), o 1904 m. Katedros aikštėje – paminklas imperatorei Jekaterinai II (ji buvo Abiejų Tautų Respublikos padalijimų iniciatorė ir vykdytoja). Po Antrojo pasaulinio karo vėl buvo laikomasi tokios pačios tvarkos: ir Stalino paminklas stoties aikštėje 1950 m., ir Lenino paminklas Lukiškių aikštėje 1952 m. buvo inicijuoti Vilniuje, pasirinkti iš jau sukurtų paminklų pavyzdžių ir importuoti iš centro (Maskvos); tuo tarpu jų pjedestalus ir aplinką kūrė vietiniai menininkai.“⁴⁹

Knygoje *From Mandeville to Marx: The Genesis and Triumph of Economic Ideology* Dumont'as pateikė plačią moderniosios ideologijos eksplikaciją, taip pat jos globalinį ir specifinį aspektus. Jis rašo: „Ideologiją aš suprantu kaip idėjų ir vertybių, arba „representacijų“, visumą, būdingą visuomenei ar tam tikrai socialinei grupei [...]. Greičiausiai tikimasi [...], kad turėčiau gana griežtai ideologiją atskirti nuo mokslo, arba racionalumo, arba tiesos, arba filosofijos. Kaip tik šito ir neskubėčiau daryti. Vienintelis

aspektas, būdingas dabartiniam požiūriui ir daugiau ar mažiau paplitusiai marksistinei termino vartosenai yra socialinis reliatyvumas: bet kuri ideologija yra socialinis reprezentacijų rinkinys – ištis labai sudėtingas dalykas. Tai, kad visuma atskira šio reiškinio reprezentacija yra svarstoma kaip tikra ar melaginga, racionali ar tradicinė, moksliška ar ne, neturi nieko bendro su socialine idėja ar vertybės prigimtimi. Pavyzdžiui, tai, kad Žemė sukasi apie Saulę, yra, mano manymu, mokslinis teiginys, bet dauguma mūsų amžininkų jį priima net ir negalėdami jo pagrįsti. Be to, net tiems, kurie gali tai padaryti, šis teiginys yra dalis jų pasaulėžiūros, kurios kartu su daugelio kitų teiginių jie pagrįsti negali. Tokį teiginį visiškai teisėtai galime laikyti neatskirama ideologijos kaip visumos dalimi, tai yra mezgančia tam tikrus santykius su kitais visumos komponentais.⁵⁰

Vytautas Petrušonis straipsnyje „Kūrinio konteksto reikšmė vertinant architektūrinį kompleksą“ rašo: „pastaraisiais dešimtmečiais vis didesnė reikšmė skiriama meno kūrinio kontekstui, suprantant jį plačiai, teigiant, kad meno kūrinio suvokejo mintį ir elgesį veikia ne tiek psichologiniai reiškiniai, kiek meno kūrinio kultūrinis kontekstas.“⁵¹ XX a. aplinkos kontekstas įgavo ir ideologinį-politinį aspektą. 1945 m. birželį žurnale „Jaunimo gretos“ Architektūros valdybos viršininkas Jonas Kumpis raše: „Miesto architektų pagamintas pirmas generalinio plano schemas variantas jau buvo apsvaistytas vietinių įstaigų atstovų ir atvykusios iš Maskvos architektų ir akademikų brigados. Bendri generalinio

plano pagrindiniai desniai buvo pripažinti ir tik smulkmenose buvo padaryta keletas nurodymų plano patobulinimui.“ Pripažintasis generalinis planas numatė ne tik atstatyti karo metu smarkiai sugriautą miestą, bet ir rekonstruoti jį pagal sovietinius miestų planavimo principus. Nutarta, kad Vilniui reikalingas naujas sovietinis centras, atspindėsiantis naują respublikos raidos etapą. Po neilgų svarstymų centrą buvo nuspręsta perkelti iš Pilies (dab. Katedros) aikštes į apytuštę Tarybų (dab. Lukiškių) aikštę. Oficialiai sprendimas buvo grindžiamas miesto plėtros į vakarus tendencija ir būtinybe organiškai Gedimino gatve (dab. Gedimino prospektu) susieti naująjį miesto centrą su senuoju. Panašu, kad sprendimą lėmė pragmatškumas – Gedimino gatvė buvo turbūt vienintelė į bulvarą panaši tiesi gatvė Vilniuje, suformuota ideologiškai priimtinausiu neoklasicistiniu stiliumi carinės Rusijos imperijos laikais. Pastatų mastelis šioje gatvėje taip pat labiausiai atitiko numatomų statyti architektūrinių ansamblių mastelius. Pasirinktame centro plėtros rajone beveik nieko nereikėjo griauti, tad ir investicijos turėjo būti nedidelės.⁵²

Šis sumanymas buvo įgyvendintas. 1949–1952 m. pagal architekto Vladislavo Mikučiano ir kitų projektą suformuota Lenino aikštė (dab. Lukiškių a.), 1956 m. pagal architekto Levo Kazarinskio projektą, vakarinėje Lenino a. pusėje, J. Požėlos g. (dabar J. Tumo-Vaižganto 2), pastatyti Ministrų Tarybos rūmai. Lenino pr. (dab. Gedimino pr.) ir Lenino a. kampe jau stovėjo 1912–1913 m. pastatyti Prekybos ir pramonės rūmai (1947 m. rūmuose įsikūrė vykdomasis komitetas).

Pietinėje Lenino a. pusėje, Lenino pr., stovėjo Teismo rūmų kompleksas (vėliau KGB), pastatytas pagal Peterburgo architekto G. Prusakovo projektą⁵³. Taip Lenino aikštė tapo sovietinę ideologiją reprezentuojančiu galios centru.

Lukiškių aikštės atveju svarbus ir *genius loci* faktorius. Aikštės aplinkoje buvę ir esantys „galios“ objektai darė įtaką aikštės erdvės raiškai. Vertinant tai, kad Lukiškių aikštės rekonstrukcijos konkursai nesėkmingai vyksta jau 18 metų, galima daryti prielaidą, kad pati aikštės erdvė savotiškai „priešinasi“ būti pakeista.

Vis dėlto konteksto suvokimas skirtingose kultūrose skiriasi. Rolandas Barthes'as rašė: „Miestas, apie kurį kalbu (turėtas galvoje Tokijas, kurio centre – Imperatoriaus rūmai, kurių teritorija uždrausta žmonėms, visi šią vietą turi apeiti ar apvažiuoti, – straipsnio autoriaus pastaba), siūlo šį svarbų paradoksą: jis pabrėžia centrą, bet centras yra tuščias. Centras yra ne daugiau nei išgrynintas suvokimas, egzistuojantis čia ne atskleisti galią, bet suteikti visam urbanistiniam judėjimui centro tuštumos

prasmę,“ „Vadinasi, mums pasakoma, kad vaizdinių sistema sklinda ratais, palei apvažiavimus ir grįžimus palei tuščią subjektą.“⁵⁴

Apibendrinant šio skyriaus mintis galima teigti, kad aikštėse, kuriose dominuoja ar numatomi ideologiniai akcentai (monumentai, paminklai), sunku suderinti (įgyvendinti tikrovėje, o ne deklaracijose ar Seimo nutarimuose) daugiavandę jų paskirtį. Ideologizuota meninė raiška gali tapti savotišku „krūviu“, trukdančiu polifunkciniam aikštės naudojimui. Aikštės memorializavimas diegia aukos kompleksą, o ideologizuota erdvė netinka poilsiui. Ir priešingai, aikštės be aiškaus ideologinio ar memorialinio akcento, skirtos gyviesiems, o ne mirusiems, tampa mėgstamos žmonių susibūrimo įvairiomis progomis vietomis. Šiuo atveju svarbiomis meninės raiškos priemonėmis tampa dekoratyvinė skulptūra, aikštės dangos medžiagos ir raštas, mažosios architektūros elementai (fontanai, suoliukai, šviestuvai, informaciniai stendai ir kt.), apželdinimas.

IŠVADOS

Aikštės esmę sudaro vidinis turinys, kuris išryškėja visų jo įvairių ir prieštarų formų vienoje, neatskiriamas nuo reiškinio, kuris yra esmės reiškimosi forma. Reiškiniai nuolat kinta, o esmė išlieka pastovi, tačiau tik reiškinio pokyčiuose.

Aikštė, nors ir savarankiškas miesto planinės struktūros elementas, nėra savarankiškas erdvinio konteksto elementas. Tiek aikštės erdvė, tiek ir aplinka,

kurioje erdvė egzistuoja, yra tarpusavyje susietos ne tik fiziniiais, estetiniais, bet ir dvasiniais ar ideologiniais ryšiais. Aikštės forma, dydis, aplinkos estetika ir architektūra yra vientisas urbanistinis–architektūrinis kompleksas.

Svarbiausias aikštės kaip architektūrinės erdvės ir vietos atributas yra ribos, kurios suteikia jai geometrinę formą. Antras svarbus aikštės atributas yra jos paskirtis (funkcija), kuri lemia trečiąjį

atributą – aikštės vidinį turinį, tai yra aikštės architektūrą ir estetiką.

Galima teigti, kad aikštės geometrinė forma ir proporcijos dažnu atveju lėmė ir miesto planinę struktūrą (miesto kvartalai buvo pradedami formuoti nuo aikštės).

Nuo seniausių laikų monumentalusis menas naudojamas kaip efektyvi priemonė meninėmis formomis įtvirtinti laike ir erdvėje savo politines ir ideologines nuostatas. Skulptūra, kaip politinės propagandos priemonė, yra įtaigi palyginti ilgalaikio poveikio priemonė, todėl šitoks įvykių, idėjų ar asmenų įamžinimo būdas buvo ir yra mėgstamas visų valdžių.

Aikščių rekonstravimo atveju svarbus ir motyvas keisti aikštės struktūrą, pa-

skirtį ar estetiką. Jis gali būti siejama su miesto plėtra ar aplinkos kokybės gerinimu (natūralus procesas) ir norint pakeisti aikštės „istoriją“ (ideologinis procesas). Pirmuoju atveju kompleksiskai rekonstruojant aikštę siekiama didesnės kokybės, o antruoju atveju dažniausiai pasitenkinama tik vieno paminklo pakeitimu kitu ir kosmetiniu aikštės elementų remontu.

Aikštėse, kuriose dominuoja ar numatomi ideologiniai akcentai (monumentai, paminklai), sunku suderinti (įgyvendinti tikrovėje, o ne deklaracijoje ar Seimo nutarimuose) daugiafunkcinę jų paskirtį. Ideologizuota meninė raiška gali tapti savotišku „krūviu“, trukdančiu polifunkciniam aikštės naudojimui.

Literatūra ir nuorodos

²⁵ Eco, p. 66.

²⁶ Ten pat, p. 132.

²⁷ Juozas Palaima, *Harmonija architektūroje: proporcijos ir mastelis*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, p. 72.

²⁸ George R. Collins, Christiane Craseman Collins, Camillo Sitte: *The Birth of Modern City Planning*. New York: Dover Publikations, 1986, p. 177.

²⁹ Raimundas Arnas Dineika, Integruotas architektūrinės aplinkos mastelis ir jo išraiškos transformavimas, *Urbanistika ir architektūra* 1(21), 1996, p. 26.

³⁰ Rob Krier, *Urban Space*. London: Academy Editions, 1991, p. 174, prieiga internete: <<http://robkrier.de/urban-space-engl.php#page-032-033>> [2014 10 12]

³¹ Paul Zucker, *Town and Square*. New York: Columbia University Press, 1970, p. 8–17.

³² Joseph Stübben, *Der Städtebau*. Entwerfen, Anlage und Einrichtung der Gebäude. Des Handbuches der Architektur. Vierter Teil. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 1907, 652 S. prieiga per internetą: <<https://archive.org/stream/derstdtebau00stgoog#page/n8/mode/2up>> [2015 10 01]

³³ Joseph Stübben, Ueber die Anlage öffentliche Plätze, *Duetsche Bauzeitung*, Vol. 11, 1877, p. 404.

³⁴ Gintautas Tiškus, *Magdeburginio miesto kodas ir jo įtaka Lietuvos miestų vaizdui*. Baigiamasis magistro darbas, VGTU, 2009.

³⁵ Odon Vallet, Les mots du monuments, Bougnoux D. (dir.), La confusion des monuments. Les Cahiers de médiologie 7: 21–25. Paris: Gallimard, 1999, p. 21. Cit. iš: Rasa Čepaitienė, Nuo monumento prie smūtkelio: atminties ir kasdienybės labirintuose, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 2005, 5(14), p. 172.

³⁶ Nicolaus Pevsner, *A History of Building Types*. Bollingen Series 35(19). Princeton University Press, 1996, p. 11–26. Cit. iš: Rasa Čepaitienė, Nuo monumento prie smūtkelio: atminties ir kasdienybės labirintuose, p. 172.

³⁷ Rimantas Buivydas, *Architektūra: pozityvai ir negatyvai*. Vilnius: Ex Arte, 2006, p. 150.

³⁸ Audrius Novickas, *Atminties įprasminimas miesto aikštėje: nuo paminklo iki patirčių erdvės*. Vilnius: Technika, 2010, p. 16.

³⁹ George R. Collins, Christiane Craseman Collins, Camillo Sitte: *The Birth of Modern City Planning*. New York: Dover Publikations, 1986, p. 162–163.

⁴⁰ Joseph Stübben, Ueber die Anlage öffentliche Plätze, *Duetsche Bauzeitung*, Vol. 11, 1877, p. 404.

- ⁴¹ Konstantinas Jakovlevas-Mateckis, *Miesto kraštovaizdžio architektūra*, t. II: *Želdiniai ir jų kompozavimas*. Vilnius: Technika, 2003, p. 32–33.
- ⁴² Christian Norberg-Schulz, *Genius Loci. Toward a Phenomenology of Architecture*. New York: Rizzoli, 1980, p. 18. Cit. iš: Almantas Samalavičius, *Miestas ir protas*. Vilnius: Technika, 2013, p. 121.
- ⁴³ Jurij Lotman, *Kultūros semiotika*. Straipsnių rinktinė. Sud. Arūnas Sverdiolas. Iš rusų k. vertė Donata Mitaitė. Vilnius: Baltos lankos, 2004, p. 337.
- ⁴⁴ Almantas Samalavičius, *Miestas ir protas*, p. 27–28.
- ⁴⁵ Ten pat, p. 29–31.
- ⁴⁶ Rimantas Buivydas, *Viešųjų erdvių transformacija Lietuvos miestuose*, *Logos* 66, 2011, sausis–kovas.
- ⁴⁷ Leonidas Donskis, *Tarp vaizduotės ir realybės*. Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 78.
- ⁴⁸ Leonardo Benevolo, *Europos miesto istorija*. Versata pasinaudojus angliškąju ir vokiškąju knygos leidimais, vertė Aušra Čižikienė. Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 14.
- ⁴⁹ Rasa Antanavičiūtė, *Įamžinimo ritualai, 7 meno dienos*, 2011, Nr. 943 (21).
- ⁵⁰ Donskis, p. 146.
- ⁵¹ Linda Groat, Dewid Wang, *Architectural Research Methods*. New York: John Wiley and Sons, 2002, p. 389. George Dickie, *Aesthetics, The Routledge History of Philosophy, Vol X. Philosophy of Meaning, Knowledge and Value in the Twentieth Century*. Ed. J. V. Canfield. London and New York: Routledge, 2005, p. 325. Marcia M. Eaton, Vidinė, neišvestinė estetikų savybių prigimtis, *Estetika – XX amžius: problemos, teorinės kryptys, konfrontacijos*. Antologija, t. I. Sud. A. Katalynas. Vilnius: Mintis, 2009, p. 73–77. Cit. iš: Vytautas Petrušonis, *Kūrinio konteksto reikšmė vertinant architektūrinę kompleksą*, *Urbanistika ir architektūra* 34(5), 2010. Vilnius: Technika, 2010.
- ⁵² Rasa Antanavičiūtė, *Stalininis „penkmetis“: Vilniaus viešųjų erdvių įprasminimo darbai 1947–1952 m.*, *Menotyra*, t. 16, Nr. 3–4, 2009, p. 150–159.
- ⁵³ *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas*. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, p. 321, 351, 353.
- ⁵⁴ Roland Barthes, *Empire of Signs*, Hill and Wang, 1982. Pagal *Komparatyvinė Rytų ir Vakarų estetika, estetikos ir meno filosofijos tyrinėjimai III*. Vilnius: Kultūros filosofijos ir meno institutas, 2006, p. 200–201.